

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ
ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑ-
ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ.

(Σημ. τῆς Revue britannique. Εἰς τὴν παροῦσαν τῆς Γερμανίας κατάστασιν ἡ ἔκθεσις αὕτη μᾶς ἐφάνη περιεργωτάτη. Μᾶς φαίνεται δὲ παράδοξον πῶς δὲν ἀπαντᾶται εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα τοῦ Μοιλέρου (Mœhler), τοῦ ἀναμφισβητήτως μεγίστου θεολόγου τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν Βοσουέτον. Ἡ Συμβολικὴ καὶ ἡ Ἀθανασία του εἶναι ἀριστουργήματα θανμασθέντα εἰς τὴν Γερμανίαν).

Ἡ νέα Γερμανία ἔπαυσε σχεδὸν πλέον νὰ θεωρῆται ὡς αἰνιγμα εἰς τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, καὶ εἰκοσαετῆς εἰρήνη παρέσχε καὶ εὐκαιρίας καὶ μέσα εἰς τοὺς θελήσαντας νὰ διεισδύσωσι διὰ τῶν σκοτεινῶν νεφελῶν καὶ τῶν μυστηρίων, τὰ ὅποια τὴν περιεκάλυπτον, καὶ εἰς τὰ ὅποια ὀλίγιστοι μόνον ἐπεχειρίζοντο νὰ ἐμβαθύνωσιν ἄλλοτε. Δραστήριον βεβαίως ἠσθάνθησαν τὸν πόθον τοῦ γινώσκειν καὶ τὸν ἔρωτα τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης ὅσοι κατὰ τὰ 1802 ἐτόλμησαν ν' ἀφήσωσιν τὴν ὀμιχλώδη καὶ

σκοτεινήν ἀτμοσφαῖραν, ἣτις εἶναι κεχυμένη περὶ τῆς Γερμανίας τὰ εἰδῶλα· διότι ἐπὶ πολὺ ἔμενον ὡς ἔκθαμβοι ἢ Γαλλία, ἢ Ἀγγλία, καὶ ἢ Ἰταλία ἐνώπιον τοῦ Ἐμμανουὴλ Κάντου, τὸν ὁποῖον ἐπεκάλεσαν “μυστηριώδη, „ καὶ ἐνώπιον τοῦ Γέτου, τὸν ὁποῖον ὠνόμασαν “ τὸν περιπαθῆ. „ Καὶ ἢ μὲν Γαλλία εἰρωνεύετο καὶ τοὺς δύο ἢ δὲ Ἀγγλία, ἐμβριθεστέρα τὸν χαρακτῆρα, ὠμολόγει τὴν ἀγνοίαν τῆς. Ἄλλὰ κατ’ ὀλίγον τὰ ἱερογλυφικὰ τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας ἐξηγήθησαν, τὰ μεγάλα τῆς Γερμανίας ὀνόματα ἔπαυσαν θεωρούμενα ὡς κομῆται ἀκαταμετρήτου τροχίᾳς καὶ ἀγνώστων κινήσεων, καὶ τὰ συστήματά των ἐννοήθησαν καὶ ἀνελύθησαν καὶ ἀπέδόθη εἰς αὐτὰ μέρος ἐπαίνου καὶ μέρος ψόγου.

Οὕτως ἢ ποίησις, ἢ μυθιστορία, τὸ δράμα, αὐτὴ ἀκόμη ἢ φιλοσοφία τῶν Γερμανῶν ἐγένοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον προσιτὰ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην· ἐξ ἐναντίας ἢ θεολογία των ἔμεινεν ἀκόμη εἰς σκότην κεκαλυμμένη, διότι τῆς παραδόξου Γερμανικῆς φιλολογίας αὕτη κατέχει τὸ παραδοξότατον καὶ ὑψηλότατον μέρος· συγκεχυμένοι φωναί, ὡς τοῦ Βαβυλωνίου πύργου, ἐξέρχονται ἀπ’ αὐτὴν, γιγαντιαῖαι σκιαὶ πλανῶνται εἰς τὸ ζοφερὸν χάος τῆς, καὶ ὁ προσερχόμενος εἰς αὐτὴν φαντάζεται ὅτι εἰσέρχεται εἰς τὰς Καυκασίας ἐρήμους, ὅπου οἰμόζει δεσμότης ὁ Προμυθεὺς ὑπὸ τὴν συγῆρὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς τῶν Θεῶν φρικτὸν καὶ ξένον τὸ θέαμα τῆς σφαίρας ταύτης, ὅπου νέφη κιλνδοῦνται ἐπὶ νεφῶν, τυχαῖα συμπτώματα φωτὸς διαποικίλουν τὸ μέλαν σκότος μὲ ζιλπνὰς καὶ ἀνεξηγήτους εἰκόνας, νέφη καὶ εἰκόνες κινοῦνται, ἀλλ’ αἱ μυστηριώδεις κινήσεις των δὲν εἶναι καταληπταί, καὶ ὁ Θεώμενος καταρᾶται τὴν ξηρὰν ταίτην γῆν, τὸν ἀνήλιον αὐτὸν οὐραϊόν. Σπανίως καὶ ποὺ Νοβαλὶς τις, λευκόπτερος ἀετὸς ἢ περιστερά, τείνει τὰς πτέρυγας ἐπὶ τῆς σκοτίας καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐπιπλανᾶται ὡς φαεινὸν φάντασμα ὅσα λαμπρότερα ἢ πτῆσίς του, ὅσῳ τὸ κάλλος του θελκτικότερον, τοσοῦτ’ παραδοξότερον ὅτι κατοικεῖ τὸν δαιδαλον τοῦτον

ματαίων συστημάτων, καὶ θεωριῶν ψιλῶν πάσης ὕλης. Διὰ τοὺς Ἄγγλους ἡμᾶς, τοὺς ταχαίως ὁδοιποροῦντας, κ' ἐπιθυμοῦντας νὰ γνωρίζωμεν πάντοτε ποῦ βαδίζομεν, τὸ κλίμα τοῦτο δὲν ἔχει θέλγητρα. Τί τὸ κέρδος ἂν ἀκολουθήσωμεν τὸν Κάντιον μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ἀναλύσεως, μέχρι τῶν ἀπεράντων συνδιασμῶν τῆς σκέψεως; τί ὠφελούμεθα ἂν μελετήσωμεν τὸν Ἐρδέρων, τὸν ὁποῖον διαφλέγει διάπυρος φιλανθρωπία ἐνθουσιασμός; οὐδὲ ἐννοοῦμεν πῶς ἡ πλατωνικὴ τοῦ Σλειερμαχέρου περπάθεια, ἡ βαθεῖα τοῦ Γεσηνίου περὶ τὴν ἐβραϊκὴν πολυμάθεια, καὶ ἡ σοβαρὰ τοῦ Βεγεσνειδέρου λογικὴ ἐνισχύουν τὴν ἠθικὴν δύναμιν μας, καὶ πῶς στηρίζουν τὰ κλονούμενα βήματά μας εἰς τὴν τρίβον τοῦ βίου.

Αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀκουσίως ὑποσκάπτουν ἀντὶ νὰ στερεώσωσι τὰς βάσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅσον παράδοξος καὶ ἂν φαίνεται ἡ πρότασις αὕτη, εἶναι ὁμως βεβαία, καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ εὐσεβὲς, τὸ σκεπτικόν, τὸ περιπαθὲς τοῦτο ἔθνος ἔβλαψε περισσότερο τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διαδώσῃ τὴν ἄρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς Γάλλους μὲ ὄλην τὴν κουφότητα καὶ τὴν εἰρωνείαν των. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ περιῆψαν ἀμβολίαν εἰς τὰ πρότις αὖ συστατικὰ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τοῦτο ὄχι διότι τὰ περιεφρόνουν, ἀλλὰ διότι κατήντησαν νὰ τὰ μηδενίσωσι καὶ νὰ τὰ ἐξαλείψωσιν ἐντελῶς μέχρι τέλους διὰ τῆς λεπτολόγου των ἀναλύσεως. Τὸ χωνιτήριον τῶν ἀκριβολόγων τούτων χημικῶν ἐξατμίζει τὰ πάντα, μεταβάλλει τὰ πάντα εἰς καπνόν, εἰς ἀναθυμιάσιν, εἰς φαινόμενον, εἰς μηδέν. Δὲν καταστρέφουν ὁμοίως τὴν πίστιν ἐφ' ἧς ἡ ἱστορία κατῆλθε πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν αἰώνων, καὶ δὲν ὑποσείουν ὁμοίως τὰ θεμέλια ὄλων τῶν πεπειθήσεών μας;

Περίεργος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Γερμανὸς θεολόγος θεωρεῖ τὸ εὐαγγέλιον. Κατ' αὐτὸν ἡ ἱερὰ βίβλος περιέχει μῦθον, ἀλληγορίαν, ἐποποιίαν, καὶ τὸ θαῦμα ἐξηγεῖται ὡς

φαινόμενον φυσικὸν ἢ ὡς σύμβολον. Κατ' αὐτὸν Χριστιανὸς εἶναι ὁ παραδεχόμενος τὴν θείαν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐντελείας, τῆς ὁποίας τύπος μὲν εἶναι ἀναμφισβητήτως ὁ Μεσσίας. ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων ἦτον εὐαγγελιστῆς. Ἡ Γερμανία αὕτη ἦτις μᾶς κατέστησε δισπίστους πρὸς τὸν Ὅμηρον, προσπαθεῖ νὰ μᾶς καταστήσῃ δισπίστους πρὸς τὴν γραφὴν, καὶ διδάξασα τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν ὑπάρχει Ἰλιάς καὶ Ὀδύσσεια, ἀλλὰ δημοτικὰ μόνον ἄσματα τοῦ Ὀμήρου ὅτι ὑπάρχουν, διδάσκει σήμερον περὶ ἐποποιίας Μωσαϊκῆς, περὶ διηγημάτων Μωσαϊκῶν, περὶ μύθου Μωσαϊκοῦ. Ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας, πλανᾷ ἄμορφον φάντασμα χριστιανικῆς ἀλληγορίας, τῆς πίστεως τὴν στερεότητα καταστρέφουσα, καὶ ἡ θρησκεία συγκαταστρέφεται μετ' αὐτῆς. Ἡρξισαν ἤδη καὶ οἱ Γερμανοὶ νὰ συναισθάνωνται τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ τόπου τῶν, καὶ ὁ περίφημος Οὐολφγάγγος Μένζελ ἐπιπλήττει εἰς τὴν φιλολογικὴν τοῦ ἐφημερίδα τοὺς περὶ τὴν ἐξήγησιν ἀσχολουμένους τῆς Γραφῆς, ὅτι ὀλίγον φέρουσι σέβας πρὸς τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς μέρος. Παρατηρεῖ δὲ ὁ κριτικώτατος καὶ περιουστάτος οὗτος συγγραφεὺς καὶ τὴν παρακμὴν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἰς τὴν Γερμανίαν.

“ Ὁ χριστιανισμὸς, λέγει, φαίνεται εἰς τὴν αὐτὴν ἐθρισκόμενος στάσιν σήμερον, εἰς ἣν ἡ εἰδωλολατρία εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅτε ὅλοι οἱ θεοὶ ὅλων τῶν ἐθνῶν συνέρρεον πανταχόθεν εἰς Ῥώμην, καὶ ἡ Ῥώμη τοὺς ἐδέχετο ὅλους ἀσμένως. Τότε περιεργεῖα ἀλλ' ὄχι καὶ εὐσεβεῖα κινούμενοι οἱ πολυπληθεῖς κάτοικοι τῆς πρωτενοίσης τοῦ κόσμου συνέρρεον περὶ τὰ δίσμορφα εἰδῶλα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσσυρίας, καὶ ἔκλινον ἐνώπιον αὐτῶν γόνυ. Ὁμοίως καὶ οἱ σήμερον τῆς Γερμανίας χριστιανοὶ, διστάζοντες ἢ ἀδιαφοροῦντες ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν ὁμολογίαν τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ παραδεχθῶν, τὰς παραδέχονται ὅλας κατὰ τὸ φαινόμενον. Σὺγγχέονται τὰ μᾶλλον ἀντίθετα χρώματα, οἱ καθολικοὶ βαδίζουσι τὴν ὁδὸν τῶν φώτων καὶ τῆς προόδου, παραδέχονται ἀρχὰς

λογικὰς, μετριοπαθεῖς καὶ εἰρηνικὰς ὡς οἱ διαμαρτυρούμενοι αὐτοὶ πάλιν ὑποπτεύονται ἤδη ὅτι προέβησαν ἐπέκεινα τοῦ δέοντος, ὀπισθοδρομοῦν, δισπιστεῦν πρὸς τὴν ἀτομικὴν κρίσιν, ἣτις ἦτον τῆς πεπειθήσεώς των ἢ μόνη βάσις, καὶ κατ' ὀλίγον προσέρχονται ἀπροσποιήτως πλέον πρὸς τύπους καὶ ἰδέας μᾶλλον καθολικὰς. Αἱ μεταξὺ Δουθηριανῆς κοινῶνίας καὶ κοινωνίας ἀναμορφωτῶν διαφορὰ ἐλησμονήθη παντάπασιν, καὶ τάγμα ὀλόκληρον διαμαρτυρουμένων τῆς Ἄρκτου εἰσέβαλε μεταξὺ τῶν καθολικῶν τῆς Μεσημβρίας. Μεταξὺ τῶν καθολικῶν ἀφ' ἐτέρου ὑπάρχει σύστημα ἀληθῶν διαμαρτυρουμένων, τὸ τῶν καταδικαζόντων τὴν ἀγαμίαν (les anti-célibataires). Τί εἶναι ὅλαι αἱ ἐπικρατοῦσαι αὐταὶ εἰς τὴν Γερμανίαν φιλοσοφίαι, αἱ ἄλλοτε μὲν συνυπάρχουσαι, ἄλλοτε δὲ ἀλλήλας διαδεχόμεναι, καὶ μὲ μεγίστην εὐκαμψίαν πρὸς πᾶσαν ὁποῖαν δήποτε Ἰρησκείαν προσαρμοζόμεναι; Ἐν μέσῳ τοῦ χάους τούτου οἱ πλείστοι μένουσιν ἀδιάφοροι θεαταί, φρονοῦντες ὅτι οὔτε κέρδους ἔλπις οὔτε φόβου ζημίαι δὲν ὑπάρχει πρὸς οὐδὲν τῶν δύο μερῶν.

Ἡ φυσικὴ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων ἀνάπτυξις ἐπιφέρει ἀδιάκοπον καὶ συνεχῆ μεταβολὴν τῆς μορφῆς, τῆς ἐκτάσεως, τῆς ἀξίας των. Τὸ πᾶν εἶναι παλιγγενεσία διηκεῆς ὁ δεσποτισμὸς γεννᾷ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡ ἐλευθερία τὸν δεσποτισμὸν. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας τὸ νευρωδέστερον βλάστημα, καταπνίγει τὴν ἐλευθερίαν καταχρῶμενον αὐτῆς. Ἴδου καὶ ὁ νέος τῆς Γερμανίας σκεπτικισμὸς. Εἶναι αὐτὴ ἡ Ἰρησκεία τῆς διαμαρτυρήσεως, ἀφ' οὗ τὰ ἄνθη τῆς ἔπεσαν καὶ ἐφύη ὁ σπόρος τῆς, εἶναι τὸ ἔσχατον πέρασ τῆς Δουθηριανῆς διαμαρτυρήσεως. Καὶ μὲ τοῦτο δὲν αἰνιττόμεθα ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀναμορφωτῆς ἤθελε διὰ τῶν μεταβολῶν του νὰ προοδοποιήσῃ ἐποχὴν ἄθρησκον, ἐποχὴν ἀρνούμενην εἰς τὴν γραφὴν πᾶσαν θεῖαν δύναμιν. Ὅχι! ἀλλ' ἡ ἄρχὴ αὐτῆ τῆς διαμαρτυρήσεως, ἡ ἀτομικὴ κρίσις εἰς οὐδεμίαν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν στηριζομένη, ἦτον ἐπόμενον, νὰ παράξῃ ὅ,τι παρήγαγε.

Εἰς τὴν Εὐρώπην σήμερον, ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ῥωσσίας μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς, εἴμεθα ὅλοι διαμαρτυρούμενοι, καὶ μόνον ἀγροῖκοι τινες φυλλαὶ τῆς Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας (1) ἐξαιροῦνται τῆς ἐπιδημίας. Ὅλοι κρίνομεν κ' ἐπικρίνομεν, ὑπερπηδήσαντες τοῦ σεβασμοῦ τὸν φραγμὸν καὶ ὁ εὐσεβέστερος μεταξὺ ἡμῶν παραδέχεται τὸν κανόνα τῆς ἀτομικῆς κρίσεως, ἣτις πολλάκις συνωνυμῆ με φαντασίαν, ἰδιοτροπίαν, παραφροσύνην ἀτομικὴν. Οὕτως ὑποσκαφείσα διὰ τῆς διαμαρτυρήσεως ἡ γενικὴ ἐκκλησία, κατέπεσε, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἀνέστη ἡ ἐκκλησία ἐκάστου εἰς τὴν σκέψιν ἐκάστου. Αἱ παραδόσεις καὶ αἱ πηγαὶ δὲν ἀκούονται πλέον· αἱ συγκεχυμέναι φωναὶ τοῦ πύργου τῆς Βαβυλῶνος ἦσαν ὀλιγώτεραι καὶ ἤττον τεταραγμέναι ἀπὸ τὰς φωνὰς τῶν αἰρέσεων τῶν διαμαρτυρουμένων. Τὸ δὲ δημόσιον παρακαθήμενον θεωρεῖ τοὺς διαπληκτιζομένους ἀντιπάλους, τέρπεται διὰ τὴν ἐπιδειξιότητά των, κ' ἐπικροτεῖ, δραματικῶς συγκινούμενον, εἰς τὰς ἥττας ἢ νίκας των.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀληθὴς στάσις τῆς θρησκείας τῶν διαμαρτυρουμένων εἰς Γερμανίαν. Ἡ δ' Ἀγγλία διέφυγε τοὺς κινδύνους τούτους, κατασκευασαμένη δι' ἑαυτὴν ἰδιαιτερόν τινα καθολικισμόν, διατηρήσαντα τὸ σέβας πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὰς παραδόσεις, καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία ἀπέβαλε τῆς κοινωνίας της ὅλους ὅσοι ἠθέλησαν ν' ἀνεγείρωσιν ἰδιαιτέρους ναῖσκους πρὸς ἰδίαν των τέρψιν.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅταν καταληφθῆ ἀπὸ πυρετὸν φιλελευθερίας, καταχράται τὰς λέξεις ταύτας, παραφέρεται, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον μαίνεται, ὅσῳ ζητεῖ τις νὰ τὸ περιστείλῃ. Διὰ τοῦτο προκριώτερον εἶναι νὰ παραχωρηθῆ εἰς αὐτὸ ἕκτασις τις, καὶ τις ἀνεξαρτησία, στρέφομένη ἐντὸς σεμνοῦ καὶ ἔμφρονος κύκλου, παρὰ νὰ περιορίζηται εἰς δουλείαν ἀνυπόφορον, τῆς ὑποίας θραῦον τὸν ζυγὸν ἐκτραχηλίζεται μέχρι τέλους. Μάτην ἐκάστη τῶν κοινωνιῶν

(1) Καὶ ἡ Ἑλλάς.

τῶν διαμαρτυρουμένων ἐξεσφενδόνισε δογματικὸν κατὰ τῶν συναδελφῶν τῆς ἀνάθεμα. Μάτην περιποιούμενοι εἰς ἑαυτοὺς οἱ διαμαρτυρούμενοι τὸ ὑποτιθέμενον ἄπταιστον τῶν καθολικῶν ἠθέλησαν νὰ κατακρημνίσωσιν εἰς τὴν αἰωνίαν κόλασιν Ἀναβαπτιστὰς, Ἀρμενίους, Λουθηρανούς. Ἀνοχῆς ἄρνησις ἀπέκρουσεν ἄρνησιν ἀνοχῆς, καὶ ἡ μακρὰ αὐτῆ ἀλληλομαχία τῶν Χριστιανικῶν δογμάτων τῶν διαμαρτυρουμένων ἐκλόνισε μεγάλως τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν πολλῶν σέβας.

Τοιουτοτρόπως ἐξ αὐτῆς τῆς θρησκευτικῆς ἀνεξαρτησίας, τὴν ὅποίαν εἶχον κηρύξει οἱ πρῶτοι ἀναμορφωταί, ἀνεβλάστησε τυραννία δοξασιῶν ἀποκλειστικῶν, αἵτινες ἐκτεινόμεναι ἐκινδύνεον νὰ καταπνίξουν τὴν ἀναμόρφωσιν. Εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὴν πρώτην τῶν ἀναμορφωτῶν ἐποχὴν διεδέχθη ἐποχὴ δογμάτων πολεμίως ἀντεπανισταμένων, ἐποχὴ ἀληθοῦς παπισμοῦ διαμαρτυρουμένων. Τί ἐκέρδισεν ἡ διαμαρτύρησις; ἀντὶ ἐνὸς πάπα ἐγέννησε χιλίους πάπας. Τὸ σύστημα τῆς δημοκρατίας ἐφηρμόσθη εἰς τὴν θρησκείαν, καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ ζηλότυπος διάθεσις τῆς δημοκρατίας, καὶ τὸ μῖσός της πρὸς πάντα τὸν ἔχοντα διαφόρους ἀπὸ αὐτὴν ἰδέας περὶ ἐλευθερίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐπὶ τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τοῦ ὀρθοδόξου Λουθηρανισμοῦ, θεολόγος ἐφυλακίσθη εἰς Γερμανίαν διότι διῶσχυρίσθη ὅτι “ δὲν ἀρκεῖ χάρις χωρὶς τῶν ἔργων.” Ἄλλος ἐξωρίσθη ὡς ἔνοχος διότι ἐκήρυξεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπέθανε δι’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἄλλος τρίτος ἐδιώχθη ἀπὸ τὸ κοιμητήριον διότι εἶπεν “ ἡμέτερε πάτερ” (Unser Vater), ἀντὶ “ Πάτερ ἡμῶν” (Vater unser). Ἄλλ’ οἱ ὄπαδοι τῶν διαφόρων τούτων δογμάτων, κλίνοντες ὑπὸ τὸν δεσποτισμὸν αὐτῶν, συνησθάνθησαν τέλος ὅτι ὁ ζυγὸς τοῦ καθολικισμοῦ ἦτον ἐλαφρότερος ἀκόμη ἀπὸ τὸν ζυγὸν ὅλων τῶν πολυπληθῶν τούτων μικρῶν εἰδικῶν καθολικισμῶν καὶ παντάπασιν ἀπαυδήσαντες ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα τῶν ὠρισμένων τύπων, οἵτινες περιλαμβάνουσιν ἕκαστον δόγμα, κατέφυγον ἀναγκαίως εἰς τὴν

ἀόριστον τῶν συμβόλων θεωρίαν, ἣτις ἐπικρατεῖ σήμερον εἰς τὴν Γερμανίαν.

Εἰς τὴν διαμαρτύρμωσιν, λέγει ἀληθῶς ὁ Βοσουέτος, ἐνυπάρχει ἔμφυτος ἀρχὴ διαλύσεως, ἐπενεργήσασα καὶ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, φιλοσοφίας μὴ ἐχοῦσης θεὸν, καὶ διαλισάσης αὐτὴν ταύτην τὴν διαλύουσαν διαμαρτύρησιν. Ἴδου διατὶ ἡ βαθύνουσα καὶ σκεπτικὴ Γερμανία εὐρέθη αἴφνης πλησιεστέρα τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀπ' αὐτὴν τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ἑὐνιος καὶ ὁ Ῥωπάχιος ἀσκοῦν Βολταιριανὴν εἰρωνίαν, καὶ ἐγείρεται νέα σχολὴ φιλοτιμουμένη νὰ σατανίζη καθ' ὅσον ὁ σατανισμὸς δύναται νὰ ἐυφιλοχωρήσῃ εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τὸν ἐναντίον κίνδυνον φαίνεται διατρέχουσα ἡ Ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία, διότι αἱ ἱεραρχικαὶ τῆς ἔξεις ἔχουν τυπικόν τι καὶ ἀπολελιθωμένον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγγυᾶται μακροβιότητα· οὐδὲ φαίνεται εἰς αὐτὴν ὁ παράδοξος βρασμὸς τῶν Γερμανῶν θεολόγων ζητούντων μύθους πανταχοῦ, καὶ πραγματευομένων περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ τοῦ Μίθρα καὶ τοῦ Σεράπιος. Ἡ κυριακὴ τηρεῖται αὐστηρότερον εἰς Ἀγγλίαν ἢ εἰς Γερμανίαν, καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ Ἀγγλος ἐπιμένει πιστότερον εἰς τοὺς καθιερωμένους τύπους τοῦ δόγματος, ἀλλ' ἡ θρησκεία πολλάκις κατανατᾷ ὅλως ἐξωτερικὴ καὶ ἄψυχος εἰς αὐτόν, ἐν ᾧ εἰς τὴν Γερμανίαν ἐν μέσῳ τοῦ χάους τῶν συμβόλων, τὰ ὁποῖα συνορεύουν πρὸς τὴν πανθειάν, ὑπάρχουν τουλάχιστον ψυχὰ ἰσχυραὶ, ζητοῦσαι διὰ τῶν μεταφυσικῶν νεφελῶν τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Οἱ παράδοχοι τοῦ καθαριστοῦ γόοι, ζητοῦντος ἀπὸ τὰ ὄνειροπολήματα, ἀπὸ τὰς μελέτας καὶ πολλάκις ἀπὸ τὴν παραφροσύνην του τὴν ἀλχημικὴν ἢ ἀλληγορικὴν τοῦ κόσμου ἐξήγησιν, ἀποδεικνύουν καὶ ἀνάγκην γνώσεως, τύσιν τοῦ νοῦς πρὸς τὰ ἄνω, ἐν ᾧ ὁ ἄστος Ἀγγλος, ὅστις βαρύνεται ἀργῶν ὄλην τὴν κυριακὴν, μεθύει διὰ νὰ πνίξῃ τὴν πλήξιν του, καὶ νομίζει ὅτι ἐξεπλήρωσεν ὅλα του τὰ καθήκοντα ὅταν ἀποκοιμηθῇ εἰς τὴν

δημηγορίαν τοῦ ἱεροκήρυκος καὶ πληρώσῃ τὸ ρασίδιον του εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἶναι ὃν πολὺ ἀπέχον τῆς διανοητικότητος τοῦ ἐρευνῶντος Γερμανοῦ, καὶ μὴ ἔχον οὐδὲ ἴχνος θρησκευτικότητος. Πρόβλημα εἶναι ἂν ἡ τοιαύτη ὀρθοδοξία δὲν εἶναι κινδυνωδεστέρα ἀπὸ τὴν μᾶλλον λεπτολόγον καὶ διεστραμμένην ἑτεροδοξίαν. Ὁ ὄνειροπωλὼν Γερμανὸς, καὶ ὅταν ἀπατάται, ἀσχολεῖται ἐνδελεχῶς καὶ μὲ μεγίστην προσπάθειαν περὶ τῆς θρησκείας εἰς τὴν ὁποίαν θέλει ἴσως ἄκων μέχρι τέλους καὶ ἀπιστήσῃ, ἐν ᾧ ὁ ἄστος τῆς Ἀγγλίας μεταβάλλει εἰς βίανυσον μηχανισμόν τὸ ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον αἶσθημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν θεότητα, καὶ μᾶς ἀνυψοῖ πρὸς αὐτήν. Ἄν ὑπάρχῃ φόβος μὴ ὁ Γερμανικὸς Δουθηρανισμὸς ἐξατμισθῇ εἰς τὰ νέφη φιλοσοφίας ὅλης μεταφυσικῆς, δὲν ἐπίκειται εἰς τὸν Διυθηρανισμὸν τῶν Ἀγγλῶν ὁ κίνδυνος ἄραγε, μὴ καταντήσῃ εἰς στάσιμ μωρίας μ' ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς, Λατινικὰς καὶ Ἑβραϊκὰς ἐπιδὰς, αἱ ὁποῖαι προφέρονται ἐπὶ τοῦ πτώματός του; Μὲ λαμπρὰς καὶ ὠραίας τενίας θὰ περιδέεται, ἢ νέκρωσις του θέλει ὁμοιάζει ζωὴν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο τὸ μεγαλοπρεπὲς πῶμα θέλει στερεῖσθαι πνοῆς, κινήσεως καὶ ζωῆς. Ἡ δὲ Ἀγγλία πειθομένη ὅτι οἱ τύποι εἶναι ἀλήθεια, ὅτι τὸ πρόσχημα τῆς ζωῆς εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ, θέλει ἀμεριμνήσῃ, θέλει πιστεύσῃ ὅτι ὁ λαὸς διαφλέγεται ἀπὸ εὐλάβειαν, ἐν ᾧ ὁ λαὸς θέλει τηρεῖ τύπους μόνον ἢ θέλει καταντήσῃ ὑποκριτής.

* Ἄς μὴν ὑποτεθῇ ὅτι ἀντιφάσκομεν. Οἱ Γερμανοὶ καὶ τοι καταστρέφοντες διὰ τῆς φιλοσοφικῆς τῶν ἐρεῦνης ὅ,τι ὑλικὸν καὶ ἱστορικὸν ἔχει ἡ Χριστιανικὴ πίστις, ἔχουν ὅμως σκοπὸν καθορῶς ἠθικὸν καὶ θρησκευτικόν. Οὐδέποτε παρεγνώρισαν τὴν θεϊότητα, τὴν ἀγιότητα, τὴν ζωτικὴν καὶ εὐγενῆ ἐπιρροὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Κάντιος ἔγραψε βιβλίον ἐπιγραφόμενον, ἡ θρησκεία ἐν τὸς τῶν ὀρίων τῆς καθ' ἑαυτὴς θρησκείας, βιβλίον περιέχον ὀλεθρίαν, θανάσιμον προσβολὴν κατὰ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ θεμελίων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑψηλὴν

ἀποθέωσιν τῆς θρησκείας ταύτης, θεωρουμένης ὡς ὀδηγοῦ πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀγνότητα.

Ἐκτὸς πάντων ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης ἡ Γερμανία σήμερον ἐκτιμᾷ γενικώτερον, εἰλικρινέστερον καὶ πληρέστερον τὴν ἔμφυτον ἀξίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, μ' ὅλον ὅτι ὀλιγώτερον ἐπισκέπτονται τὰς ἐκκλησίας εἰς τὴν Γερμανίαν παρ' εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἄγγλους, καὶ μ' ὅλον ὅτι αἱ Χριστιανικαὶ παραδόσεις δὲν ἔχουν πλέον ὅσον ἄλλοτε κύρος. Τοιοῦτοτρόπως κλονίζονται τὰ ἱστορικὰ θεμέλια τῆς πίστεως εἰς τὴν Γερμανίαν πολλοὶ δὲν πιστεύουν πλέον τὴν ἀλήθειαν τῶν θαυμάτων. Καὶ ὅλοι μὲν συνομολογοῦν ὅτι ἡ ἀνάγέννησις τῆς ἀνθρωπίνου φύσεως ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Χριστιανισμὸς μόνος ἐδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ τοιοῦτο θαῦμα. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ὁμολογοῦν ὅλοι ὅτι μεταξὺ ὅλων τῶν θαυμάτων ὅσα ἀναφέρονται πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ παραδοξότερον ἦτον ἡ διάδοσις τῆς πίστεως ταύτης ἐφαπλωθείσης ἐφ' ὅλον τὸν κόσμον διὰ δούλων, γυναικῶν καὶ γερόντων. Ποῖον ὅμως τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς ταύτης; Ποίαν λογικὴν μορφήν θέλει λάβει μέχρι τέλους τὸ πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν σέβας τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀπογυμνῶν αὐτὸν τοῦ ὑπερφυσικοῦ μεγαλείου του, τὸν ἀνυψοῖ ἀνθρωπίνως; Δὲν δυνάμεθα, καὶ ἴσως δὲν τολμῶμεν νὰ τὸ εἰπῶμεν. Ὁμοία συμπτώματα ὑποδεικνύουν ὁμοίαν τάσιν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἡ Γαλλία ἀπεκήρυξε τοῦ Βουλταίρου τὰς βλασφημίας καὶ εἰρωνίας, οὐδὲ σκώπτει τις πλέον τῆς Γραφῆς τὴν μεγάλην καὶ θαυμασίαν παράδοσιν. Τὰ διάφορα κόμματα προσεγγίζουσιν ἄλληλα, καὶ οἱ μὲν καταθετοῦν τὴν εἰρωνίαν, οἱ δὲ ἐγκαταλείπουν τὴν δεισιδαιμονίαν, καὶ ἴσως κατ' ὀλίγον καὶ τὴν πίστιν αὐτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ἡ βιομηχανία, ἡ ὑλικὴ δηλαδή ἄσκησις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ἐνισχύεται καὶ ἐκτείνεται.

Ἡ θεία αὐτῆ εἰναι ἀκίνδυνος ἐντελῶς; εἰς τοιαύτην εὐρίσκετο ἡ Κίνα πρό τινων ἑκατομυρίων ἐτῶν, καὶ ἔκτοτε κατέπεσεν εἰς τὸν βαθὺν λήθαργον εἰς ὃν κατάκειται τὸ οὐράνιον

κράτος. "Ἐν τῶν καλῶν ἀποτελεσμάτων τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι ἡ ἀνεξιθρησκεία· Οὐδείς μισεῖ τὸν ἀδελφόν του σήμερον ὡς ἐπαγγελλόμενον ἄλλο δόγμα, καὶ ἡ ἔρευνα τῆς ἀληθείας πρὸς ὅποιον δῆποτε διεύθυνσιν καὶ ἂν ζητῆται θεωρεῖται ὡς ἠθικὴ καὶ ὡς ἔντιμος. Ἡ ἀνεξιθρησκεία δὲ αὕτη εἶναι γείτων ἀληθοῦς ἀδιαφορίας, καὶ αἱ αἰρέσεις ὅλαι εἶναι κατεστρεμμένα. Οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι ὑπαδού ἐκάστης δὲν ἀνήκουσιν εἰς κἀμίαν, δὲν εἶναι οὔτε Λουθηριανοὶ, οὔτε Καλβινισταὶ, ὡς ἐκ τῶν ἀπλουστέρων των λόγων προδίδονται. Τὸ δὲ δόγμα των εἶναι γενικός τις Χριστιανισμὸς, τὸν ὅποιον ὅμως δὲν πολμοῦν νὰ ὁμολογήσουσιν αὐτοὶ εἰς ἑαυτοὺς, διότι τοιοῦτος εἶναι τῆς ἐποχῆς ὁ γενικὸς χαρακτήρ, νὰ μὴ παραδέχεται καὶ κηρύττη ὅ, τι ἀποδεικνύει ἡ λογικὴ. Ὁ Θύλκος καὶ ὁ Νεάνδρος, οἱ σημερινοὶ ἀρχηγοὶ τῆς Λουθηριανῆς κοινωνίας, τὸ ὄνομα μόνον εἶναι Λουθηριανοί. Τῶν Ἰουδαίων ἡ ἀποστάτις φυλὴ, ἣτις δὲν ἠθέλησεν ἄλλάξῃ γνώμην ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἔχει καὶ αὕτη τὸ σκεπτόμενον κόμμα της, δηλαδὴ τὸ ἀναιροῦν τὰς ἀρχάς της. καὶ ἡ προσευχὴ τοῦ Μελάγχθωνος "Θεε, σῶσον ἡμᾶς θεολόγου ἀποκλειστικοῦ!" ἰδοὺ ἐξεπληρώθη.

Ἡ τοιαύτη συγχώνευσις ἔγινεν ὀλιγώτερον ἐπαισθητὴ εἰς Ἀγγλίαν, καὶ τοῦτο διὰ τινῶν πνευμάτων τὸν περιορισμόν. Γνωρίζομεν τὴν ἀξίζουσαν οἱ τύποι. Ἡ κυβέρνησίς μας μᾶς τὸ ἐδίδαξε. Πρὸ πολλοῦ συνεμάχησαν παρ' ἡμῖν ὁ δαίμων τῆς πολιτικῆς καὶ ὁ τῆς θεολογίας, καὶ ὅπου οἱ δύο οὔτοι δαίμονες συνενωθοῦν τὶς ἀντιζήσηται; Τὸ θεολογικὸν μῖσος, ἡ πικρία τῆς συζητήσεως διατηροῦν τὴν αὐτὴν δεινὴν των δρυμῆτητα μεταξύ μας. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γελοίας ταύτης ἐξοστώσεως τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ τῆς ἕξεως τῆς ὑλικῆς εὐλαβείας, ἣτις κοινῶς ἀντικατέστησε τὴν εὐσέβειαν, ἡ θρησκεία εἶναι εἰς κίνησιν. Ὁ ξένος βλέπει εἰς Ἀγγλίαν τὸν σκελετὸν ὅλον καὶ τὸ πρόσχημα τῆς πίσεως, ζητῶν δὲ μόνην τὴν ζωτικὴν αὐτῆς δύναμιν, βλέπει πλῆθος ἐντίμων πολιτῶν καθεζομένων ἡσύχως εἰς τὰς

ἔδρας των ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καθ' ἕξιν μᾶλλον ἢ κατ' αἵρεσιν, τοὺς ἀνθρώπους σεβομένων μᾶλλον ἢ ὑπακουόντων εἰς τὴν καρδίαν των.

Περιορισμένοι εἰς γωνίαν τῆς Εὐρώπης, ὡς οἱ Κινέζοι προσηλωμένοι εἰς τοὺς τύπους τῶν παραδόσεων καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἕξεις, ἐπετράπημεν ἐπὶ πολὺ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τῷ αὐτῷ δικαίωματι θελούμεν νὰ ἄρχωμεν καὶ τοῦ κόσμου τῆς διανοίας καὶ τῆς ψυχῆς! Μάτην! Κατὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν εἴμεθα, ἄς τ' ὁμολογήσωμεν, ὁ ἔσχατος τῶν λαῶν, καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ, διότι τὸ θρησκευτικὸν φῶς δὲν ἀνατέλλει ἀπὸ τὸν αὐτὸν ὀρίζοντα ὅστις ἐκπέμπει τὰς βιομηχανικὰς ἀκτῖνας. Περὶ λειψις πλήρης τῶν θεολογικῶν συστημάτων τῆς Γερμανίας ἠθέλεε μεγάλως ἀναπτύξει τὰς θεολογικὰς ἰδέας τῶν συμπατριωτῶν μας· ἀλλὰ τίς νὰ τὴν ἀναλάβῃ; Εἷς μόνος εἶναι ἱκανὸς ἴσως, ὁ Καρλύλος, ὁ παράδοξος φιλόσοφος, τὸν ὁποῖον ὀλίγοι Ἕλληνοὶ εὖ νοοῦν, διότι τὸ ἀγγλικὸν ὕφος του εἶναι ὅλως Γερμανικόν, καὶ αἱ σκολιαὶ καὶ συνεστραμμέναι περιοδοὶ του περιέχουν Γερμανικὰς δυσκολίας δυσνοήτους εἰς Ἕλληνας.

Ἡ ἀνανεωθείσα διαμαρτύρησις, ἡ οὕτω καλουμένη νεολογία τῆς Γερμανικῆς διαμαρτυρήσεως, ἔχει τοὺς μυστικολόγους, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς προφήτας, τοὺς φυσιολόγους της. Ἄλλ' αἱ ὑποδιαίρέσεις αὗται τείνουν ὅλαι εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον ὑποδείξαμεν. Εἴτε ἡ λογικὴ, εἴτε ἡ μυστηριώδης ποιησις ἢ ὁ Γ. ἀνθεισμός ἀπεκδύη τὸν Χριστιανισμὸν τῆς θαιματολόγου τοῦ ἀγιότητος, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα γίνεται πάντοτε, καὶ ὅτι νέον εἶδος Χριστιανισμοῦ προπαρασκευάζεται.

Ὁ βίος τοῦ θεολόγου Ἰούγγου Στιλλίγγου δὲν ἔχει τὸ φιλολογικόν. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος οὔτε τὰς ἀξιώσεις, οὔτε τὴν κενοδοξίαν, οὔτε τὴν πολυμάθειαν τῶν πεπαιδευμένων εἶχεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἀσκῶν τῆς ῥαπτικῆς τὸ ἐπάγγελμα ἀνέγνωσε τὸν Ὅμηρον, μετὰ δὲ ταῦτα δι' ὅλης τῆς ἀγίας καὶ εὐσεβοῦς του ζωῆς ἔτεινε ἡσύχως καὶ εἰρηνι-

κῶς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ ἄρρησκευτικὴν ἐντέλειαν οὔτε ὑψηλὴν εἶχε μεγαλοφυΐαν, οὔτε θυσσαυρὸν προσκλήτων ἐκέκτητο γνώσεων, οὔτε τὴν ὀξύνοιαν ἐκείνην ἐπεδείκνυεν, τὴν ὁποίαν τόσον θαυμάζουν οἱ Γάλλοι, καθ' ἣν ἡ ἰδέα λάμπει πάντοτε διὰ φράσεως ἀκτινοβολούσης, καὶ πολ-
 λάκις ἢ φράσις χωρὶς τῆς ἰδέας. Παρατηρητέον ἐν παρεν-
 θέσει ὅτι τὰ διάφορα τῆς Εὐρώπης ἔθνη ἀποδίδουν καὶ
 θαυμάζουν ὅλως διόλου διαφόρους διανοητικὰς ιδιότητας
 εἰς τὸ καλούμενον πνεῦμα. Οἱ Ἕλληνες, ὅλοι ἔμπλεοι
 ἀριστοκριτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἦσαν καὶ ἡ πρωτίστη ψυ-
 χὴ τῶν δημοκρατιῶν τῶν, περιεφρόνουν τὸ χυδαῖον πνεῦμα
 καὶ ἐτίμων τὴν εὐφυΐαν, τὴν εὐγένειαν τῶν ἰδεῶν, τὸ
 ὑγιέστερον καὶ ἰσχυρότερον μέρος τῆς διανοίας. Οἱ Ἀγ-
 γλοὶ ἡμεῖς, τὴν ἐλευθερίαν λατρεύοντες καὶ μέχρι τῶν ἰδιο-
 τροπιῶν τῆς, θαυμάζομεν τὸ wit, τὴν ταχείαν καὶ πρόχει-
 ρον κίνησιν διανοίας ἀνεξαρτήτου. Οἱ Γάλλοι λατρεύουν
 τὸ bel esprit, τὸ ζιλιπνὸν τοῦ πνεύματος μέρος. Οἱ δὲ
 Γερμανοὶ ἀρκοῦνται μὲ τὸ Gemuth, λέξιν παράδοξον, μὴ
 ἔχουσαν τὴν ἀντισοιχοῦσαν εἰς οὐδεμίαν τῶν γλωσσῶν
 τῆς Εὐρώπης.

Τὸ Gemuth, ἡ εὐθυμία, εἶναι ἡ ἀφελὴς καὶ θελκτικὴ
 ποίησις, ἡ ἐκπηγάζουσα ἀπὸ γαληνισμῶν καὶ πρᾶον τῆς
 ψυχῆς συγκίνησιν. Ὁ ἐναγαλλόμενος εἰς ἡδονὰς πολυτα-
 ρύχους καὶ θυελλώδεις δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὴν
 Γερμανικὴν ταύτην λέξιν, οὐδὲ τὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον
 ἐκφράζει. Τὴν εὐθυμίαν ταύτην μόνην εἶχεν ὁ Στίλλινγκ,
 καὶ πηγὴ ἀιξάντλητος ἐνθουσιασμοῦ ἐκρέουσα ἐκ τῆς ψυ-
 χῆς του ἐπότιζεν ἀδιακόπως τὴν διάνοιάν του. Ποτὲ ἴσως
 ἐνθουσιασμὸς θρησκευτικὸς δὲν ἐδείχθη καθαρότερος, ἀμι-
 κτότερος, ἀφελέστερος. Δὲν εἶχε σύστημα, δὲν ἀφοδοῦμαι
 θεωρίας, ὡς οἱ βαθεῖς Οὐμάννος, Ἰακόβης, Ρίχτερς καὶ
 Ἐρθερος, δὲν ἀγωνίζετο νὰ καταδαφίσει τὴν ἀρχαίαν οἰκο-
 δομὴν τῶν Ἑλληνικῶν θεογονιῶν. Εὐχαριστεῖτο νὰ εἶναι
 Χριστιανὸς αἰσθανόμενος, καὶ εἰς ἄλλους ἰκανοτέρους πα-
 ρῆται τὰς συζητήσεις, τὴν λογικὴν καὶ τὴν διαλεκτικὴν.

Δι' αὐτὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ ζῆ εἰς τὴν καθαρῶς θρησκευτικὴν αὐτὴν ἀτμοσφαῖραν. Ὡς παρὰ τοῖς καθολικοῖς ἢ Κ. Γυὼν καὶ ὁ Κ. Ἀδὰμ Βουριγνὼν, προέβη παραιτέρω ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς θρησκείας του, διότι εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ μένωμεν εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀρχόμεθα. Ἀλλὰ δὲν ἐνόμιζε ποσῶς ὅτι ἀπιστεῖ εἰς τὴν θρησκείαν αὐτὴν, διότι τὴν ὤθησε μέχρι τοῦ μυζικισμοῦ. Ἀντὶ δὲ νὰ παρατηρῆ ὡς ὁ Ῥουσσὼ αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ νὰ λατρεύῃ τὸν ἑαυτὸν του, ἐθεώρει τὴν ζωὴν του ὡς θανμάτων σειρὰν, καὶ ὁ νοῦς του ἦτον ὑπελεύτητος ὕμνος αἰωνίως ψαλλόμενος εἰς τὸ αἰώνιον τοῦτο θαῦμα. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν αὐδεμιὰ συνάφεια μεταξὺ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν συγχρόνων του φιλοσόφων τῆς Γαλλίας. Ἴδου πῶς διαγράφει τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φρονημάτων, ὡς αὐτὸς τοῦλάχιστον τὴν ἐφρόνει.

“ Λουδοβίκος ὁ ΙΔ', μετ' αὐτὸν ὁ δούξ τῆς Ὀρλεάνης, καὶ μετ' ἐκείνον ἀκόμη Λουδοβίκος ὁ ΙΕ', ἐβύθισαν τὴν Γαλλίαν εἰς πολυτέλειαν καὶ εἰς ἡδυπάθειαν ἀπαραδειγματιστον σχεδὸν μεταξὺ τῶν νέων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Λαὸς εἰς κραιπάλην παραδεδομένος, ἐξασθενήσας δι' ἀκμὴν πολιτισμοῦ, θηρεύοντος πρὸ πάντων τὴν τελειοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων, δέχεται ὡς φιλοσοφίαν τὴν εἰρῶνίαν καὶ εὐφυίαν τοῦ Βολταίρου, ὡς θρησκείαν τοῦ πανθεισμοῦ τὰ ὄνειρα καὶ τὴν εὐγλωττον τοῦ Ῥουσσὼ φιλαυτίαν. Ἐκ τοῦ μίγματος δὲ τούτου ἀναφύεται νέος ἐθνικὸς χαρακτήρ μετέχων αὐθαδείας καὶ λαμπρότητος, διαλάμπων, ἀλλ' ὑλιστῆς, ἀκολουθῶν ὠρισμένον καὶ συθερὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον οὔτε τῶν ἀξιώσεων οὔτε τοῦ προσχήματος αὐστηρᾶς φιλοσοφίας στερεῖται, προτείνων πλῆθος λογικῶν ἀποδείξεων, καὶ χαριεντιζόμενος μ' εὐφυεῖς ἀποκρίσεις. Ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη ἐπρόσεξε πρὸς αὐτὸν, καὶ οἱ εὐγενεῖς τῆς Γερμανίας ἐξαπατηθέντες εἰλκύθησαν. Ἡ Γαλλία ἐθεωρήθη ἔκτοτε ὡς ἡ μόνη διδάσκαλος τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς προόδου. Ἡ ἔντονος γλῶσσα τῆς ἀρχαίας Γερμανίας

παρημελήθη, καὶ αἱ ἀνώτεραι τάξεις τῆς κοινωρίας ἤρχισαν Γαλλιστὶ νὰ διυλέγωνται μόνον. Πολυάνθρωποι ἀποικίαι θεραπόντων, διδασκάλων καὶ οἰκοδιδασκάλων ἔδραμον ἀπὸ τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ μῶς ἐξευγενίσωσι· καὶ εἰς αὐτῶν τὰς χεῖρας παρεδίδοντο οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ ἡγεμονίδες ἡμῶν. Ἡ πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆ τάσις παρέσυρεν ἐντὸς ὀλίγου ὅλον τὸ τεφωτισμένον μέρος τοῦ ἔθνους, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ θεολόγοι προηγούντο· ἀλλὰ τῶν δευτέρων ἡ θῆσις ἦτον δύσκολος.

Δὲν ἤθελον ἂν ἄρνηθῶσιν ἐντελῶς τὰ παλαιὰ δόγματα τῶν, καὶ συμβιβασμός τις τοῖς ἐφαίνετο δυνατὸς καὶ εὐκόλος ἐνταυτῷ. Ματαίᾳ ἐλπίς. ἐδύνατο ποτὲ νὰ συμμαχήσῃ τὸ καλὸν μετὰ τοῦ κακοῦ, καὶ νὰ προχωρήσῃ ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸν σκεπτικισμὸν τοῦ Βολταίρου; Δὲν εἶναι γελοία ἡ ἔνωσις αὐτῆ δύω ἐχθρῶν πρὸς ἀλλήλας ἀρχῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἤθελεν ἀπεκδυθῆ τῆς ἀπαρνήσεως τὴν ἀυστηρότητα, ἡ δὲ τὰς ἐπικουρίους τῆς ἀπολαύσεις, πρὸς μόρφωσιν τερατούδους ἠθικῆς συγκειμένης ἀπὸ φῶς καὶ ἀπὸ σκότος; Παράδοξον σύστημα τὸ θέλον νὰ συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν αὐτὸ ὠνομάζετο ἐπιστήμη τῆς θρησκείας, Religionslehre.

“ Δὲν συκοφαντῶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ψευδοχριστιανικοῦ καὶ ψευδοβολταιρικοῦ τούτου δόγματος, οἵτινες διὰ πρίσματος ἠθικῆς χυδαίας ἔβλεπον μόνον τὰς ἱερὰς ἀληθείας. Εἶχον ἀπέχθειαν πρὸς τὰς δεισιδαιμονίας, τὰς ὁποίας ἐνόμιζον ὅτι ἀνακαλύπτουν εἰς τὰ θρησκευτικὰ βιβλία· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου δὲν ἤθελον νὰ ἐξαλείψουν τὰς λέξεις τῶν βιβλίων τούτων καὶ εἰς τὴν δεινὴν ταύτην θῆσιν κατέφευγον εἰς οἰονδήποτε συμβιβασμὸν ἐδύναντο. ”

Εἰς ἄλλο σύγγραμμα φέρον τὸν παράδοξον τιτλον, Σκηναὶ ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν πνευμάτων, ὁ Στίλλινγκος τοιαύτας ἀποδίδει λέξεις εἰς ἓνα τῶν ἀποσώλων τῆς νέας ἐκκλησίας τῶν διαμαρτυρουμένων τῆς Γερμανίας. “ Τίος ὢν ἀπλοῦ ἱεροκήρυκος, ἤρχισα νὰ γράφω

ἀφελῶς καθὼς ὁ πατήρ μου. Μετέβην ἔπειτα εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ ἡ πίστις μου ἀνεμορφώθη. Ἀντὶ ἀπλῆς καὶ ἀφελοῦς πίστεως, ἐνεδύθην λαμπρὰν πανοπλίαν λόγων καὶ ἀποδείξεων. Ἀκούσας ὅσα μ' ἔλεγον οἱ καθηγηταί, παραδόξους ἐξήγαγον συνεπείας. Τὴν γραφὴν ἐθεώρουν ὡς συλλογὴν δημοτικῶν διηγημάτων τῆς Ἰουδαίας καὶ παραδόσεων ἀμφιβόλων, μεταβαινουσῶν ἀπὸ στόμα εἰς στόμα. Ὁ Μωϋσῆς ἂν καὶ μέγας, ἦτον ὅμως ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπιτήδειος νομοθέτης μεγαλοφυῶς τοὺς ἀπλουζέρους ἐξαπατῶν. Εἰς τὰς Ἑβραϊκὰς ποιήσεις τῶν οἱ προφήται τὸ παρελθὸν ἐπροφήτευσαν μόνον, καὶ ἂν ἐπηλήθευσαν κατὰ σύμπτωσιν τινὲς τῶν προρρήσεῶν τῶν, ἡ παράδοξος αὕτη συγκυρία ἐξηγεῖται εὐκολώτατα διὰ τῶν νόμων τῶν πιθανότητων. Ἐπειτα ὁ Χριστὸς καὶ ἡ βίβλος καταντοῦν ἀλληγορία ἀπλή, καὶ ἤθελεν ὀνομασθῆ ἄντικρυς μῦθος, ἂν σύστημα παντάπασιν μάταιον πολιτικῆς καὶ μετριότητος δὲν ἐμπόδιζον τοῦτο. Οὕτως ἐξατμίζεται ἡ πίστις, καὶ ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία περιορίζεται εἰς ἠθικὴν ὠχρὰν καὶ παντάπασι μόνιμον. Καὶ φεῦ, καταστρέψας οὕτω πᾶν τὸ ὑπαρκτὸν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἐστράφην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ τὴν εὖρον κενὴν καὶ ἄφορον καὶ αὐτὴν. Μάτην ἐκήρυττον ἐμφατικῶς ἀπὸ ἄμβωνος τὰς λέξεις πλαστικὸν κάλλος, ἠθικὴ καλλωνή, ἀνθρωπότης, ἐξευγενισμός. Αἱ ἐκρήξεις τῆς νέας ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος μ' ἐδίδαξαν ποῖα εἶναι τ' ἀποτελέσματα τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης φιλοσοφίας. "

Τοιοτουτρόπως [καὶ τὸ πράγμα εἶναι σπουδαῖον] οἱ νεολόγοι τῆς Γερμανίας καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς Γαλλίας ἀφίχθησαν εἰς τὸ αὐτὸ τέρμα, οἱ μὲν σοβαρῶς ἀπογυμνοῦντες τῶν θαυμάτων τῆς τὴν θρησκείαν, οἱ δὲ ἐκτοξεύοντες κατ' αὐτῶν σκληρὰν εἰρωνίαν. Ὁ ἱερός πέπλος κατέπεσε καὶ ὑπὸ τῶν μὲν τὴν εὐσεβῆ χεῖρα, καὶ ὑπὸ τῶν δὲ τὴν περιφρονητικὴν ἐπαφήν, ἀδιάφορον ἂν ὁ συλλῶν ἦτον ὁ Βολταῖρος ἢ ὁ Ἀμάνος, ἂν ἡ σύλλησις ἐγένετο κατὰ τὸ καθολικὸν θρησκευμα καὶ κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς αὐτοῦ νόμους, ἢ ἂν

ὁμοίαζεν ὄργια καὶ βεβήλωσιν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας διδασκαλίας ὑπεσκάφησαν καὶ εἰς Γερμανίαν καὶ εἰς Γαλλίαν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες ἐκήρυττον ὅτι τὰ ἐσέβοντο.

Ὁ εἰλικρινῆς καὶ ἀπλοῦς Στίλλιγγος ἐζήτησεν ἐκτὸς τῆς διαμαρτυρήσεως, τῶν καθολικῶν δογμάτων καὶ τοῦ μυζικισμοῦ, τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ ἡ νέα θρησκεία. Ἴδου αὐταί.

“ Ἡ σοφωτέρα ἐρμηνεία, λέγει, δὲν θέλει ἀποδείξει ποτὲ ὅτι ἡ Γροφὴ δὲν περιέχει τὸ ἀκόλουθον σύμβολον, καὶ βέβαιον μένει ὅτι εἶναι ἀρνητῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ ἀρνούμενος τὸ σύμβολον τοῦτο.

“ 1. Τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν εἰς ἑαυτὸ ἐγκαταλελειμμένον, τείνει εἰς τὸ νὰ μακρύνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῆς ἀληθοῦς ἀγιότητος καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας.

“ 2. Τὸ χρέος ἐκάστου ἀτόμου εἶναι νὰ τείνη παλαιὸν ἀδιακόπως ἢ ἐπιμοίως πρὸς νέαν ἀγιότητα. κτλ. κτλ.”

Οὕτως ὁ Στίλλιγγος παραδέχεται ὡς ἀρχὴν θετικὴν τὴν ἀρχικὴν ἐνοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, κ' ἐπομένως τὴν ἀνάγκην τοῦ καθαρισμοῦ τῆς ἀποφεύγει δὲ τὰς λεπτολογίας μὲ ὅσας οἱ νέοι περιέπλεξαν, τὸ μέγα τοῦτο Χριστιανικὸν σύμβολον. Δὲν ἀνεθεματίζει τοὺς φρονούντας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Θεοτόκος καὶ ὄχι Χριστοτόκος, δὲν ἔχει τῶν μυστικιστῶν τὴν ὑπερφάνειαν, οὔτε τὴν παραφροσύνην τῆς Κυρίας Βουριγνόνης, ἣτις ἔλεγε· “ μάτην ζητῶ Χριστιανὸν εἰς τὸν κόσμον. Ὁ Θεὸς ἐδίδαξεν ἐμὲ πρῶτην, καὶ μὲ στέλλει νὰ διδάξω καὶ τοὺς λοιπούς.” Τὴν αὐθάδη ταύτην ὑπεροψίαν, τὴν λήθην ἑαυτοῦ, τὴν περιφρονητικὴν ταύτην πικρίαν, τὴν ὁποίαν κρύπτει τῆς εὐσεβείας τὸ κάλυμμα δὲν εἶχεν ὁ μετριόφρων υἱὸς τοῦ ράπτου καὶ δημοδιδασκάλου, ὅστις ἦτον ὁ ἴδιος ράπτῃς καὶ δημοδιδάσκαλος.

Ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συμπατριωτῶν του ζητεῖ ὄχι εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' εἰς τὴν καρδίαν τὰς ἀποδείξεις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Διὰ τοὺς Ἀγγλοὺς τὰ πράγματα εἶναι τὸ

πᾶν, περιφροῦν δὲ καὶ θεωροῦν ὡς ἀνεπαρκεῖς τὰς τοῦ αἰσθήματος ἀποδείξεις. Ὁ Γερμανὸς μεταφυσικὸς ἐωρεῖ τὸ ἀερίστατόν του καὶ διὰ τῶν νεφελῶν ὑψοῦται πρὸς τὸν οὐρανόν. Ὁ Ἄγγλος ἐξ ἐναντίας θέλει στερεὰν γέφυραν. Καὶ ποτὲ δὲν θέλουν συνεννοηθῆ τὰ δύο ἔθνη ἐν ὄσφ ἢ θετικῇ πίστις τῶν Ἄγγλων ἀντίκειται εἰς τὴν ὀμιχλώδη τῶν Γερμανῶν εὐσέβειαν. Κλάδος μεμονωμένος τῆς ρίζης τῶν εὐσεβιστῶν, ἣτις τοσοῦτον ἐξέτεινε τοὺς πλοκάμους τῆς εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ Στίλλιγγος δὲν ἐμακρύνθη ποτὲ τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἀλλ' ἀφελυῖς συγχρόως ὁδοῦ. Ἡ Βόρειος Γερμανία βρίθεται τοιούτων ἐιθουσίωντων, ἀπὸ τοῦ σκυτοτόμου Ἰακώβου Βοιμίου, μέχρι τῶν θεοβλαβῶν Μυχέρων τῆς Πρωσίας. Τα κατὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἄγνωστα σχεδὸν ὀνόματα τοῦ Ἰππέλου, τοῦ Ὀχμῶιου, τοῦ Ὀενάνου, τοῦ Τειρστείου, ἔχουν βαρύτητα εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἀπὸ τῆς Ἀλλῆς τὸ πανεπιστήμιον ἐξῆλθεν ὁ Σπήνερος, ὁ Ἀρνόδωτος, ὁ Φρανέκηρος. Ὁ Κόμης Ζιξενδόρφος κατέστη περίφημος καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ κατεχόμενοι ἀπὸ ἔνθεον κατάληψιν κατάγονται ἀπὸ τὰ αὐτὰ μέρη. Ὁ Στίλλιγγος ἐγεννήθη εἰς Οὐεσφαλίαν, πλησίον τῆς Ἐλβεφέλδης, ὅπου ὑπῆρχεν ἐπὶ πολὺ σχολὴ ἐκκλησιαστικὴ, καὶ ὅπου συνεκροτεῖτο ἡ συναγωγὴ τῶν εὐσεβιστῶν. Περίεργον φαινόμενον εἶναι ἡ ζωὴ του ἐφ' ἣς ἐπικρατεῖ πάντοτε ἀγία ἀπλότης. Εἰς διάστημα μακροῦ βίου, διαρκέσαντος ἀπὸ τοῦ 1740 μέχρι τοῦ 1817 ὁ μικρὸς οὗτος χωρίου ράπτῃς δὲν ἐμακρύνθη ποτὲ τῆς εὐαγγελικῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἐμφύτου εἰς τοὺς Ἐρνούλους ἢ Μορανοὺς ἀφελείας· καὶ ἡ καλὴ καὶ ἀγαθὴ Γερμανία δὲν ἐξεπλάγη ποσῶς ἰδοῦσα τὸν πτωχὸν τοῦτον ἄχολον καὶ ἀνυπόκριτον ράπτῃν, νὰ κατατήση, ὑψούμενος βαθμηδὸν, αὐλικὸς σύμβουλος τοῦ Ἀρχιδουκῆς τῆς Βάδης.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, γεννηθέντες ἐν μέσφ κοινωνίας διοικουμένης ἀπὸ τὰ θετικὰ συμφέροντα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν τὸν Γερμανὸν τοῦτον μεθοδιστὴν, ὅστις μένει ἐντὸς τῆς ἀποκλειστικῆς σφαίρας τῶν εὐλαβῶν του ὀνειρώων, ὡς δὲν ἡ-

Θέλαμεν ἐννοήσει κάτοικόν τινα τοῦ Κρόνου, ἢ τῆς Ἀφροδίτης, ὅστις ἤθελε αἰφνης πέση ἐπὶ τῆς σφαίρας μας. Πολλάκις ὁ ἀγαθὸς Γερμανὸς μας φαίνεται βλάξ, καὶ ὅμως δὲν εἶναι. Δίδει λαβὴν εἰς τὴν εἰρωνεῖαν πολλάκις, καὶ πρὸ πάντων ὅταν εἰς τὰ ἐλάχιστα τῆς ζωῆς του συμβάντα φαντάζεται ὅτι βλέπει ἐπενέργειαν τῆς προνοίας, καὶ κινεῖ γέλωτα ὅταν διὰ πᾶσαν, καὶ τὴν ἥττον σπουδαίαν μεταβολὴν περιστάσιν περὶ τὴν τύχην του, φρονεῖ ἑαυτὸν τὸν ἐκλεκτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ πίστις αὐτῆ εἶναι προτιμητέα ἀπὸ τὴν παντελῆ ἀδιαφορίαν καὶ τὴν ἄπληστον ἰδιοτέλειαν, ἣτις κυριεύει τῶν ἀνθρώπων τοὺς πλείστους.

Ὁ Στίλλιγγος ἔγραψε πολλὰ βιβλία, τῶν ὁποίων οἱ τίτλοι εἶναι οὐχ ἥττον παράδοξοι ἀπὸ τὰ περιεχόμενα: Ἡ ὁδὸς πρὸς τοῦ πατρός μου τὸν οἶκον, ἡ νοσταλγία, ὁ μελανὸς ἄνθρωπος, Θεόβαλδος ὁ ἐνθουσιῶν κ. τ. λ. Ὅλιγοι Ἀγγλοὶ ἠθέλον ἀναγνώσει τὰ παράξενα ταῦτα συγγράμματα, ἔχοντα μὲν ἀξίαν ἀληθῆ, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸ παιδαριώδες, καὶ μὴ ὁμοιάζοντα κατ' οὐδὲν μὲ τὰ συνήθη γεννήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητα. Θεόβαλδος ὁ ἐνθουσιῶν π. χ. περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ Γερμανικοῦ εἰσεβισμού κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο εὐρίσκονται τὰ ἥθη, αἱ ἰδέαι, αἱ εἰκόνες παραδόξων καὶ ἀγνώστων ἀνθρώπων. Ἀσυνήθης δ' ἀντιθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν παιδαριωδῶν τύπων καὶ πολλάκις καὶ ἰδεῶν, καὶ μεταξὺ τῶν περιέργων, καθαρῶν καὶ ὑψηλῶν εἰκόνων.

“ Ὁ Ἀνσεφέλδης (λέγει ὁ Στίλλιγγος) ἦτον μακρὺς, ἰσχνὸς, ὑψηλὸς, καὶ εἶχε βλέμμα ὀξύ. Τίος τιμίον σιτοπώλου, ἐδόθη παιδιόθεν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας. Ἀποπερατώσας δὲ τὰς σπουδὰς τοῦ παιεπιστημίου ἐγένετο ἱεροκέρυξ, καὶ τῆς εὐγλωττίας του ἡ ἰσχὺς ἦτον μεγάλη. Κηρύττων ποτὲ ἐμπρὸς τοῦ διοικητοῦ τῆ πόλεως, ἀνδρὸς διεφθαρμένου καὶ σκανδαλωδῶς διαίγοντος, παρε-

σύρθη ἀπὸ τὸν εἰσεβή του ἐνθουσιασμὸν, καὶ στραφεὶς πρὸς αὐτὸν — “ καὶ σὺ, ἀνέκραξε μὲ κεραυνοβόλον φωνήν, καὶ σὺ ἔχεις παλλακίδας, καὶ τοῦτο εἶναι κακόν. ” Ἄλλ’ ὁ ἱεροκῆρυξ κακῶς ἀντεμείφθη διὰ τὴν βιαίαν ταύτην ἔκρηξιν τοῦ θυμοῦ του πρὸς χάριν τῆς ἠθικῆς, διότι συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη ἐπὶ τρεῖς μῆνας, τρεφόμενος μὲ ἄρτον καὶ ὕδωρ. Πολλοὶ φίλοι τὸν ἐπεσκεφέθησαν διὰ νὰ τὸν παρηγορήσουν. “ Ὅτε δ’ ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς, τῷ ἀπηγορεύθη νὰ δημηγορήσῃ ἄλλοτε τοῦλάχιστον δημοσίως. Ἄλλ’ ὁ λαὸς ἐπανέστη, καὶ σείρας αὐτὸν ἀπὸ τὴν κατοικίαν του, τὸν ἔφερε βιαίως εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐμπρὸς τοῦ ἄμβωνος ἴστατο στρατιώτης διὰ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ν’ ἀναβῆ εἰς αὐτόν. “ Δοιπὸν, εἶπεν, ἄς δημηγορήσωμεν ἔξω, ” καὶ ἐξελθὼν ἐκήρυξεν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Ἦτον εἰς ἄκρον πεπαιδευμένος, ἐνθουσιῶν καὶ εἰλικρινῆς. Ἡγεμῶν τῆς, ἐκτιμῶν αὐτὸν τὸν διώρισε γυμνασιάρχην ἐνὸς τῶν περιφημοτάτων γυμνασίων. Ἐκεῖ ἀντεπάλαιε μὲ νέας δυσταρεσκειάς· διὰ τὰ φιλελευθερί του φρονήματα καὶ τὰς ὑψηλὰς του ἰδέας ἐθεωρεῖτο ὡς αἰρετικὸς, καὶ ὑπέπιπτεν εἰς πικρίας καὶ εἰς τιμωρίας. Τέλος ὁ ζῆλός του καὶ ἡ μακρὰ πάλη ἐξήντησαν τὰς δυνάμεις του, καὶ ἐγερθεὶς μίαν ἀγῆν εἶπεν ἡτοιμάσθη τὸ στρωματόδεσμόν μου, ὅ ν’ ἀναχωρήσω. ” Αἰσθανόμενος δὲ τὸν σφιγμὸν του ἐξασθενούμενον, ἀνέβλεψε πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ ἀνακράξας ἄλληλοῦ ἰα μὲ φωνὴν βαθεῖαν ἄλλ’ ἰσχυρὰν, ἀπέθανε. ”

Περίεργος εἶναι ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Γερμανοῦ μεθοδιστοῦ, καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ ἀταραξία τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅστις ὑψώνει τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἥλιον, δοξάζει τὸν θεὸν καὶ ἐκπνέει. Ὁ θάνατός του εἶναι ἄξιός τοῦ θανάτου τοῦ Δαβὶδ Ὕμου, ὅστις ἐπὶ τῆς ἀγωνίας του ἀνεγίνωσκεν ἀκόμη τὰς σατύρας τοῦ Λουκιανοῦ, καὶ τοῦ Γέτου ὅστις ἐξέπνευσεν ὡς εἶχε ζῆσεῖ, κρᾶζων: “ ἀκόμη φῶς! ”

Αἰσκηναὶ τοῦ βασιλείου τῶν σκιῶν τοῦ Στιλλίγγου εἶναι νεκρικοὶ διάλογοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ συγγραφεὺς ἐκδέτει εὐφυῶς τὴν βαθμολογίαν τῶν ποιῶν

εἰς τὸν μέλλοντα βίον. Καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ οἱ δώδεκα ἄλλοι τόμοι οἱ ἀποτελοῦντες τὰ συγγράμματά του τείνουν πρὸς ἓνα σκοπὸν, ν' ἀποδείξουν τὴν καθαρότητα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κόσμου τῶν ψυχῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων. Καίτοι θανμάζοντες τὸν ἄδολον τοῦτον τῆς ἀληθείας ἔρωτα καὶ τὴν τάσιν ταύτην πρὸς τὴν αὐλότητα, ἀναγκαζόμεθα ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἄπειρος αὕτη θρησκευτικὴ μακρολογία ἔχει καὶ πολλὰ τὰ ἐπισκοτίζοντα καὶ τὰ ἄχρηστα, πολλὰ δάκρυα καὶ πολλοὺς στεναγμοὺς, καὶ νάρκωσιν τῆς ἀνθρωπίνου ψυχῆς, ἥτις τὴν καθιστᾷ ὡς τὰ εὐερέθιστα φυτὰ, δίδουσα νόσου εὐαίσθησίαν εἰς τὰ νεῦρα, ἀλλὰ καταστρέφουσαν τῶν μύόνων τὴν εὐρωστίαν. Ἀξιόμεμπτοι εἶναι καὶ αἱ ἀπέραντοι παιδαριώδεις λεπτομέρειαι, ἡ παράκαιρος εὐαίσθησίας ἐπίδειξις, τ' ἀδιάκοπα δάκρυα φίλτρον, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἐνθουσιῶν Γερμανὸς 40 ἢ 45 ἐτῶν ὁμοιάζει μικρὸν μεираκιον χωρισθὲν ἀπὸ τὴν μητέρα του. Ὁ Στίλλιγγος ἔγραψε καὶ μυθιστορίαν ἐπιγραφομένην: Ἡ νοσ α λ γ ι α, μέτριον πόνημα καὶ παράδοξοι, μιμούμενόν πως τὸν Στέρνον καὶ τὸν Βυνυᾶνα, ἀλλ' ἀληθῶς ἀσυναρτήτων ἰδεῶν ἀκατάληπτον καὶ ὀλίγου λόγου ἄξιον μίγμα. Παρασιποῶμεν τὸν μελανὸν ἀνθρώπον του, προφητεύοντα κατακλεισμὸν τοῦ κόσμου κατὰ τὰ 1836. Τὸ περιεργότατον σύγγραμμά του εἶναι ἴσως ἡ θ ε ω ρ ῖ α τ ο ῦ κ ὄ σ μ ο υ τ ῶ ν π ν ε υ μ ᾶ τ ω ν, περιέχον σύστημα πλήρες κ' ἐμπεριστατωμένον, τακτοποιοῦν θετικῶς καὶ ὀριστικῶς τὰς ὀπτασίας, τὰ φαντάσματα, τὰς ἐμφανίσεις καὶ τὰ προαισθήματα. Ὁ Στίλλιγγος στηριζεται εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην τοῦ Καντίου, ὅτι ἡ ἔκτασις καὶ ὁ χρόνος δὲν ἔχουν ἀληθῆ ὑπαρξιν, ἀλλ' ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τοῖς τὴν δίδει· ὅτι δὲν εἶναι ἀληθεῖς οὐσίαι, ἀλλὰ μέσα καταλήψεως. Ἐντεῦθεν ἐξάγει ὅτι ἡ νέα φιλοσοφία, ὡς στηριζομένη εἰς σχέσεις χρόνου καὶ ἐκτάσεως, δὲν ἔχει τι ὑπαρκτόν.

Σήμερον οἱ ἀπόστολοι τοῦ μυστικισμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν προέβησαν πολὺ πέραν τοῦ Στίλλιγγου, καὶ πλήθος

ὑπερφυσικῶν συστημάτων διεδέχθησαν τὴν παιδικὴν του ἀπλότητα. Ἡ ζέσις δὲ αὐτῆ τοῦ μυστικισμοῦ, τῆς ὁποίας συμμετέσχε κ' ἐκεῖνος, ἔξακολουθεῖ, κεκρυμμένως πάντοτε, καὶ, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, δὲν θέλει μείνει ἄνευ ἐπιβρόχης ἐπὶ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ Χριστιανισμοῦ.

[Foreing Quarteley Review.]